הרב יהודה הלוי עמיחי

צרכנות בשביעית

ראשי פרקים:

פתיחה
א. קנייה מפירות נכרים
1. קניין הגוי בארץ ישראל
2. בעלות הגויים על קרקעות בארץ ישראל
3. אמירה לנכרי שיזרע בעבור ישראל
4. סחורה בפירות נכרים
5. שתילים מיהודים
6. לא תחנם וחיזוק ידי עוברי עבירות
7. קדושת שביעית בפירות נכרים
ב. אוצר בית דין
1. מהות אוצר בית דין
2. אוקמי פירא
3. ירקות משתילה קודם שביעית
4. יתרונות אוצר בית דין
ג. היתר המכירה
ד. מצע מנותק בחממה
1. דין בית בשביעית
2. עציץ שאינו נקוב
3. חממות
סיכום

פתיחה

בשנת השבע מתעוררת השאלה: מה נאכל? שהרי תבואה וירקות הגדלים בשביעית אסורים מגזירת חכמים כספיחי שביעית, ואת הפירות התורה מצווה להפקיר שהרי הם שייכים לכל ישראל, ואם כן מניין יהיה אוכל בשנה השביעית.

המחסור בירקות בשנה השביעית היה מאד משמעותי ומעיק בתולדות עם ישראל, ובייחוד בתקופת בית שני. בתוספתא (אהלות פי"ח, הובאה בר"ש שם מ"ט) מסופר על ויכוח שהיה לבני ישראל עם הגויים לפני אלכסנדר מוקדון. וכשנוצחו הגויים ע"י גביהא בן פסיסא — נטשו הגויים ועזבו את השדות, ובאו ישראל ולקחו משם, ואותה השנה שביעית הייתה. משמע שהיה נס בכך שישראל קבלו את פירות הגויים. בירושלמי (שביעית פ"ו ה"ד) מסופר שלא היה ירק בשווקים

בשביעית ורק אכלו בשר. ובמדרש (פתיחתא דאיכ"ר יז) מסופר על כך שלא היה לישראל ירק, ואכלו קוצים שהם מאכל בהמה. גם במקורות חיצוניים (ראה: "הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה", עמ' 92) אנו מוצאים שבשנה השביעית לא היה אוכל לעם ישראל.

בימינו ישנם מספר פתרונות לאספקת ירקות בשנת השבע נשתדל לדון בכל אחת מהדרכים יתרונותיה וחסרונותיה ההלכתיים.

האפשרויות לקבלת תוצרת בשביעית הן:

א. פירות וירקות מאוצר בית הדין.
ב. ירקות מגידולי נכרים.
ג. פירות וירקות מהיתר המכירה.
ד. ירקות מחממות ומצע מנותק.

תשובת מו"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל על השאלה אילו פירות וירקות יש לקנות בשביעית? הייתה "העיקר לא לדבר לשון הרע". אין הבדל אלו פירות קונים בשביעית — שהרי השביעית איסורה מדרבנן — אבל לשון הרע והעלבת אנשים אחרים אלו הם איסורי תורה. והראשון לציון הגר"מ אליהו שליט"א הסביר בכוונת הפסוק "בחריש ובקציר תשבות" שבשנה השביעית יש להחריש ולשתוק מכל מריבה וקטרוג (הקדמה לחוב' מדריך שמיטה לחקלאי תשמ"ז).

א. קניה מפירות נכרים

קניית ירקות מנכרים היא הדרך הנפוצה ביותר כדי להתגבר על מחסור בירקות ופירות של שביעית. אולם נראה שיש לדון במספר שאלות בנוגע להנהגה זו.

1. קניין הגוי בארץ ישראל

בגמ' (גיטין מז ע"ב) ישנה מחלוקת אם יש קניין לגוי להפקיע את קדושתה של ארץ ישראל לעניין המצוות התלויות בה. וכך כתב הרמב"ם (הל' תרומות פ"א הי"א):

> "גוי שקנה קרקע בא"י — לא הפקיעה מן המצוות, אלא היא בקדושתה. לפיכך, אם חזר ישראל ולקחה ממנו — אינה ככבוש יחיד, אלא מפריש תרו"מ ומביא ביכורים. והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם. ויש קניין לגוי בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית".

מדברי הרמב"ם עולה שקרקע א"י לא יוצאת מידי קדושתה לעולם ועומדת במעלתה וחשיבותה. אולם לעניין הפירות שהם שייכים לגוי, נחלקו המפרשים מה דינם בשביעית: אם הם קדושים בקדושת שביעית כיוון שהקרקע עדיין בקדושתה או שמא אין הם קדושים שהרי הם בבעלות הגוי. בשאלה זו נחלקו

הב"י והמבי"ט: דעת הב"י היא, שכיוון שהפירות והקרקע שייכים לנכרי — אין בהם קדושת שביעית. ואילו לדעת המבי"ט, מכיוון שהפירות גדלו בקרקע של ארץ ישראל ויש בה קדושה — חלה קדושת שביעית על הפירות. המנהג המקובל בארץ ישראל הוא כדעת הב"י שאין לנהוג קדושת שביעית בפירות נכרים.

לעומת הדיון לעניין קדושת שביעית בפירות הגוי, יש דיון נוסף באיסור ספיחין בפירותיו. תקנת חכמים היא לאסור באכילה כל ירק שעלה מעצמו בשנה השביעית. תקנה זו היא איסור "ספיחין". איסור זה לא חל על שדות הגוי, וכדברי **הרמב"ם** (הל' שמטו"י פ"ד הכ"ט):

> "גוי שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית — פירותיה מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והגויים אינם מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם".

2. בעלות הגויים על קרקעות בארץ ישראל

ברור שגוי שקונה קרקע מישראל בא"י אין בו איסור ספיחים. אך נשאלת השאלה: מה דין קרקעות גויים שלא הגיעו לידיהם על ידי קנייה מישראל. ואם הקרקעות הגיעו לידי הגויים לא על ידי מכירה וקנייה מסודרים כחוק — אלו קרקעות שנגזלו מידי ישראל. כידוע, לגבי גזילת מטלטלין הגזלן קונה את הגזילה באופנים מסוימים, אבל במקרקעין הלכה היא ש"קרקע איננה נגזלת".

על יסוד זה כתב **רש"י בספר האורה** (בשם תשובות הגאונים):

> "גויים שהחזיקו בא"י — אין להם חזקה, דקיי"ל: קרקע אינה נגזלת ואינה נחמסת לעולם. וא"י בחזקתנו עומדת לעולם".

וכן כתב **בשו"ת מהר"ם בן ברוך** (סי' תקלו, הובא בספר ישוב א"י דף כז). **ועוד** הוסיף:

> "וא"ת: אנן בגלותי קיי"ל לרבנן דקרקע אינה נגזלת ובחזקת ישראל היא".

הביאור הוא, שא"י היא מוחזקת בידינו ושמם של ישראל על הארץ שהרי מאז ומעולם היא נקראת א"י. וכן נכתב בכפתור ופרח (פ"ד) שאין יאוש על קרקע ארץ ישראל, שהרי אנו מברכים "בונה ירושלים". והוסיף בעל תורת הארץ (ח"ב פרק ג):

> "אבל בשאר קרקעות שביד העכו"ם — כו"ע ס"ל דאין קניין. וגם הקרקעות שהעכו"ם זכו בהם מהפקר ע"י חוק הממשלה שכל מי שיזכה בהם ויעבוד אותם יהיה שלו — מ"מ לכו"ע אמרינן בקרקעות אלו "אין קניין", דהא אצל הממשלה בעצמה לא נפקעו מקדושתם ולא עדיף כח הזוכים מכח הממשלה".

א"כ אפילו לפי דעת הב"י, הסובר שאין קדושה בפירות גוי — היינו כשהקרקע בבעלותו המלאה. אבל כשהקרקעות שייכות לישראל — חלה עליהן קדושת שביעית. ופירוש הדברים הוא כך, שכל היתרו של הב"י היה מבוסס על כך שהייתה לגוי בעלות קניינית בארץ, וממילא אפשר לומר שיש לו קניין גם לעניין פירות השביעית. אבל אם הקרקע גזולה בידיו ולא קנויה לו — הרי שגם הפירות אינם שלו ודינם כדין פירות שגדלו בקרקע ישראל[1].

אמנם יש פוסקים הסוברים שבניגוד לגזלה פרטית — כיבוש ע"י מלחמה יוצר קניין בקרקע. ולדעתם, אמנם עם ישראל לא התייאש מאדמתו ולכן זכותו לריבונות עליה לא פקעה מעולם. אבל היהודים הפרטיים, בעלי האדמות, התייאשו מאדמותיהם הפרטיות. ולכן גם קרקעות הגוי, אם הוא מחזיק בהם באופן חוקי מכוח כיבוש הארץ ע"י ממלכות הגויים, והן רשומות על שמו — הרי הן שלו עפ"י ההלכה. וכן כתבו ספר התרומות (הל' א"י) והמהרי"ט (ח"א סי' מג). אך בבית רידב"ז (סי' ד דף נה ע"ב) השיג על דברי המהרי"ט וכתב שזו מחלוקת ראשונים.

אמנם אפילו לסוברים שכיבוש מלחמה הוי כבוש והקרקעות שייכות לגויים המחזיקים בהם — אין לסמוך על כך אלא באדמות הנמצאות בבעלות מלאה של הנכרים המחזיקים בהם. אך יש לתת את הדעת על כך שאדמות המדינה שייכות למדינת ישראל. וכן נכסי נפקדים שעזבו את א"י ומחכים לחזור לאדמתם — בינתיים הקרקעות בבעלות מדינת ישראל והמנהל האזרחי. ומה שישנם גויים המחזיקים באדמות אלו — אינם עושים זאת כבעלים אלא כגזלנים או כחוכרים מישראל. וא"כ, מה שגדל בקרקעות אלו — דינו כמה שגדל בשדות ישראל או כגדל בקרקע ישראל המושכרת לעכו"ם.

3. אמירה לנכרי שיזרע בעבור ישראל

בכל קנייה מגוי יש מקום להבחין בין שני מקרים: המקרה היותר פשוט הוא קנייה מזדמנת, ללא הסכם מראש. בעיה חמורה יותר מתעוררת במקרה שהגוי מגדל את התוצרת במיוחד עבור יהודים עפ"י הסכם מראש, בכתב או בע"פ. וכך נאמר במשנה (שביעית פ"ד מ"ג):

> "חוכרין נירין מן הנכרים בשביעית, אבל לא מישראל. ומחזיקין ידי נכרים בשביעית, אבל לא ידי ישראל. ושואלין ודורשין בשלומם מפני דרכי שלום".

1. עיין עוד בדברי רש"י (סוכה לט ע"א), ובדברי השו"ע והרמ"א (או"ח סי' תרמט).

ממשנה זו משמע שההיתר להחזיק ידי נכרים בשביעית הוא רק כשעובדים ממילא, ומשום דרכי שלום. אבל לא מצאנו היתר ללכת אליהם לבקש מהם שיגדלו בעבור ישראל. ובירושלמי (שביעית פ"ג ה"ד, גיטין פ"ה ה"ה) נחלקו רבי חייא ורבי אמי בשאלת הנוסח בו מותר לפנות לגוי המעבד קרקע בשביעית:

"חד אמר: איישר (תתחזק). וחד אמר: חרוש בה טבאות, ואנא נסיבנא מינך בתר שמיטתא (חרוש היטב את הקרקע ואני אקנה ממך לאחר השמיטה)".

מהר"י קורקוס (לרמב"ם פ"ח ה"ח) כתב על כך, שמפשטות הסוגיא (גיטין סא ע"א) ומפשטות לשונו של הרמב"ם משמע שלא התירו אלא לומר לגוי "איישר", דהיינו, לברכו שיצליח בחרישתו. אבל אסור להבטיח לו שיקנו ממנו את הפירות. ולכאורה, בקנייה מגויים עפ"י הסכם מראש, כאשר הגוי מתחייב לגדל עבור ישראל — הרי זו ממש אמירה לנכרי "זרע בקרקע ואני קונה ממך את הפירות".

ונראה שיש להסביר כך את דברי התוספתא (פ"ג ה"ז): "המקבל שדה מן הנכרי — פוסק עמו על מנת שנכרי זורעה", וכפי שכתב החסדי דוד (שם) שיש לגרוס "המקבל שדה מן הנכרי על מנת שהנכרי חורשה", והכוונה היא שהגוי מכינה למוצאי שביעית, שהרי כל התוספתא (שם) דנה לעניין שדות שהוכנו בשביעית ונלקחים במוצאי שביעית, אולם לא בלקיחת שדה זרועה מהגוי, ולכן נשארת הערה שאין לומר לגוי לזרוע בעבור ישראל, ולהבטיח לו שיקנו ממנו בעתיד.

4. סחורה בפירות נכרים

הלכה פסוקה היא (רמב"ם פ"ו ה"ה):

"פירות חו"ל שנכנסו לארץ — לא יהיו נמכרים במדה או במשקל או במנין, אלא כפירות הארץ אכסרה".

והוסיף על כך מרן הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ שם):

"לפי זה, פירות של נכרים — אפילו למ"ד שאין קדושת שביעית נוהגת בהם — מ"מ לא גריעי מפירות חו"ל, ואסור למכרם במדה במשקל ובמשורה".

הרב קוק זצ"ל מסביר בהמשך הדברים שההיתר בימינו לקנות פירות נכרים עפ"י מידה ומשקל הוא רק מפני שרוב הפירות בארץ הם משל נכרי, ולכן לא גזרו עליהם איסור של מידה ומשקל. והוסיף שקביעה זו, שרוב הפירות בארץ הם משל נכרים, מתבססת על כך שרוב הקרקעות נמכרו לגוי עפ"י היתר המכירה. אמנם היו שהקלו בחנויות שידוע שמוכרים בהן פירות שביעית שלא הסתמכו על היתר המכירה, שניכר שאלו הם פירות נכרים שאין בהם קדו"ש. אך מפרשים רבים כתבו שנדרש היכר בצורתם של הפירות, ולא די בשלט התלוי בחנות.

5. שתילים מיהודים

במציאות של ימינו, רבים ממיני הירקות אינם נזרעים אלא נשתלים. השתילים מוכנים בדרך כלל במשתלות של יהודים, המכינים אותם גם בשנת השמיטה. לכאורה, אם השתיל אסור באיסור ספיחין — יש לעיין אם מותר לאכול את מה שגדל ממנו.

וכך כתב הרמב"ם (פ"ד ה"ו): "הזורע ספיחי שביעית אחר שביעית — הגידולין מותרין". משמע, שאם ספיחי שביעית נזרעו אחר השביעית, כאשר אין קדושה בקרקע — הרי אלו מותרין. אבל אם נזרעו בשביעית עצמה — אין להתיר אפילו אם נזרעו בקרקע הגוי. (זאת לסוברים שלמרות שהקרקע של גוי עדיין ישנה קדושה בקרקע, ואמנם לפי ספר התרומה יש קניין לגוי להפקיע מקדושת הארץ בזמן הזה, והקרקע גם יוצאת מקדושתה). **וכן משמע ברמב"ם** (פ"ד הכ"א):

> "בצל שנעקרו בשביעית ונטעו בשמינית, ורבו גידוליו על עיקרו — העלו גידוליו את עיקרו והותר הכל. הואיל ושביעית איסורה על ידי קרקע — כך נטילתה על ידי קרקע".

משמע שקרקע שאיננה קדושה בקדושת שביעית היא המבטלת אבל קרקע קדושה בקדושת שביעית איננה מבטלת ספיחים האסורים. בשו"ת מהריט"ץ (סי' קכט) אסר לתת זרעים לגוי לצורך זריעה בשביעית, ואף שהגוי זורע בשדה שלו ולא בשדה ישראל. המהריט"ץ מסתמך על דברי הרמב"ם (פ"ד הכ"ט), שכתב כך:

> "שלא גזרו על הספיחים אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם".

משמע שרק בפירות עכו"ם לא גזרו, אבל בזרעים של ישראל יש לחוש שיבואו לזרוע אצל גויים ולכן אסרו על כך משום ספיחים. אמנם במהריט"ץ (ח"א סי' מז) כתב שאין איסור לתת זרעים לנכרי שיזרע בשדהו, ואדרבא, יכול לקבל אפילו חלק מהיבול. והביא כראיה את דברי התוספתא (פ"ג ה"ז): "שהמקבל שדה הן הנכרי — פוסק עמו על מנת שנכרי זורעה". דהיינו, שהיהודי מקבל חלק מהשדה מזריעת הגויים. ועיין לעיל, הסבר אחר בדברי התוספתא.

6. "לא תחנם", וחיזוק ידי עוברי עבירות

קניית תוצרת חקלאית בהיקף גדול (של כ-15% מתצרוכת המדינה בפירות וירקות) משדות נכרים במשך שנה שלמה — הרי היא מחזקת את החקלאות הנכרית ואת אחיזת הנכרים בארץ, מחד גיסא, ופוגעת בהמשך קיומה של החקלאות היהודית בארץ, מאידך גיסא. ואע"פ שאין במעשה זה נתינת חניה לגוי בקרקע באופן ישיר, אבל וודאי הוא שבעקיפין יש כאן נתינת חניה בקרקע לאנשים שהתורה אוסרת את חנייתם בארץ. יתר על כן: אנו נמצאים כעת בעיצומה של מלחמה על אחיזתו של עם ישראל בארץ ישראל. כל פעולה המחזקת את

אחיזת הנכרים בארץ — הרי היא סיוע לאויב בשעת מלחמה, כאשר אנשיו באים לפגוע ולרצוח כל יהודי הנקרה בדרכם.

7. קדושת שביעית בפירות נכרים

הנוהגים קדושת שביעית בפירות נכרים (שיטת המבי"ט והמהרי"ט), לכאורה אסור להם לסחור בפירות נכרים. אמנם היו שהקלו בסחורה בפירות נכרים אפילו לנוהגים בהם קדושת שביעית (מבי"ט ח"א סי' כא, ועי' "שבת הארץ" פ"ו ה"א אות ח). אולם למחמירים באיסור סחורה הרי שאין למכור פירות אלו בדרך מסחר רגילה. כדי להתגבר על בעיה זו הנהיגו למנות את המוכר ואת משווק הפירות כשליח הקונים כדי שיקנה בעבורם מהנכרי, ובקנייה מהנכרי אין איסור סחורה. אולם כדי שיהיה אדם שליח — על המשלח לקבל אחריות שאם ייגרם נזק לשליח עליו לפצותו, ואין בעל החנות אחראי עבור הפסד זה, ולכן יש לעיין האם כל כללי השליחות נעשו כדיני שליחות. יש להוסיף שדעת בעלי התוס' (ע"ז סב ע"ב ד"ה חמרין, ועי' שו"ת ישכיל עבדי ח"ח יו"ד סי' כח, "שבת הארץ" פ"ו ה"ג/2) היא שאפילו בעשיית מלאכה מותרת בפירות שביעית — אין ליטול רווחים גדולים. ולכן יש להקפיד מאד שלא יקחו רווחים גדולים על הובלת הסחורה, שיווקה וכדו'. ובשבת הארץ (פ"ו ה"ג אות א) מביא הרב קוק זצ"ל את דעת הסוברים שגם כאשר מוכר פירות שביעית באופן המותר — תיקנו חכמים תקנה שימכור אותם בזול.

ב. אוצר בית דין

1. מהות אוצר בית הדין

אוצר ב"ד הוא תקנה המופיעה בתוספתא (פ"ח ה"א-ה"ב):

> (ה"א): "בתחילה (בראשונה) היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות. כל מי שמביא פירות בתוך ידו — נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון ג' סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר.
>
> (ה"ב): הגיע זמן תאנים — שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ועודרים אותן ועושים אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן ענבים — שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. הגיע זמן זיתים — שלוחי ב"ד שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותו בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר. ומחלקין מהן בערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו"...

אנו רואים שהתוספתא מבארת שהיו שתי תקופות: כאשר הלכה א' דנה בעניין המצב בתחילה (בראשונה) ואילו הלכה ב' היא בתקופה שלאחר מכן. ונראים הדברים, שבתחילה לא היו שלוחי בי"ד יורדים לשדות כלל, אלא כל בעל שדה ופרדס היה

מביא את פירותיו לשער העיר, ושם היו לוקחים ממנו את הפירות העודפים על ג' סעודות. ואילו בתקופה לאחר מכן היו בי"ד שוכרין פועלין שבצרו ודרכו בגת את הפירות והכניסו את היבול לאוצר שבעיר.

ולכאורה נשאלת השאלה: מדוע בתחילה הבעלים היו הבוצרים ולאחר מכן בית הדין הוא שהיה בוצר? ונראה שבתחילה בעל השדה היה בוצר אולם אז היו מיגבלות בדרך הבצירה. זאת מכיוון שאסור לבצור יותר מג' סעודות שהרי לא התירו לקצוץ כדרך הקוצרים אלא מעט מעט[2]. בעיה שניה הייתה לאחר שבצרו מעט מעט בדרך המותרת, והיא, שאסור לאסוף את כל פירות השביעית לביתו (עי' רמב"ם פ"ד הכ"ד). לכן התקנה הייתה להכניס הכל לאוצר שבעיר, שבו מותר לשמור. אולם מכיוון שדיני הבצירה לא כדרך הבעלים קשים לביצוע, כאשר דרושות כמויות גדולות יותר — שינו והתירו לבית הדין עצמו לבצור.

אך נשאלת השאלה, מדוע התירו לבי"ד לבצור כדרך הקוצרים? וכי משום שהוא בי"ד יתירו לו מלאכות האסורות מן התורה?! ונראה להסביר כך: מעיקר הדין מותר לכל אדם לבצור כדי ג' סעודות לצרכי משפחתו. ובלשון הרמב"ם (פ"ד ה"א): "מעט מעט" (עי' "שבת הארץ" שם בהסבר מהי כמות מעט מעט). בית הדין, שהוא נציג הציבור, רשאי לבצור עבור כל אחד ואחד כשיעור מזון ג' סעודות. ורק כדי שלא כל יחיד ויחיד יצטרך ללכת לבדו ולבצור לעמו — מבצע זאת בית הדין בצורה מרוכזת. שהרי בי"ד, שהוא נציג הציבור ניגש לקטוף מהעץ את הכמות הנדרשת לצורך הציבור כולו. לכן נראה שאין צורך בפעולת השינוי, שהרי אין כאן בצירה בכמות גדולה כדרך הבעלים אלא בצירה של כמות מועטת על ידי כל יחיד המתבטא כאן בכוח של בי"ד. לכן, התירו גם את העיבוד של הפירות, כגון: דריכת ענבים בגת או סחיטת הזיתים בבית הבד. שהרי כל האיסור לעבד את הפירות בדרך הרגילה הוא כדי שהדבר ייעשה בכמות קטנה יותר ולא לצורך שמירה של הפירות לאורך זמן. ולכן כותב הרמב"ם (פ"ד הכ"ג):

> "ולא יעשה זיתים בבית הבד אבל כותש הוא ומכניס לבד קטן ביותר... כל שיכול לשנות משנה".

אך כל זה נאמר דווקא באדם פרטי, שיכול לעשות מעט מעט. לעומת זאת, בבית הדין, שהוא מייצג ציבור הכולל הרבה יחידים — יכולים לעבד כמות גדולה ביחד, שהרי בעצם כל אחד עושה מעט מעט. בית הדין אינו מושג עצמאי אלא ריכוז של כל היחידים במסגרת משותפת, והאוצר הוא המקום שכל יחיד מקבל את

2. עיין תו"כ (בהר פר' א הל' ג): "לא תבצור — לא תבצור כדרך הבוצרים, מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצים אותם במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה, אין דורכים ענבים בגת אבל דורכים בעריבה, אין עושים זיתים בבד ובקוטבי, אבל כותש ומכניס לבודידה".

הפירות השייכים לו. וזהו שסיימה התוספתא ואמרה: "ומחלקין אותן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו". היות ובית הדין פועל הכל לטובת הציבור — יש לכל אחד מזון מועט הנדרש לפי ביתו. מכאן למדנו שתקנת "אוצר בית דין" אינה תקנה מחודשת. אלא בתחילה הסידור המעשי היה שכל יחיד בוצר שלא כדרך הבוצרים ומביא לעיר, ולאחר מכן בית הדין היה בוצר כשליח של כל הציבור, ולכן לא היה צריך כלל לשנות בדרך הבצירה. אין פה מושג מחודש של אוצר בית דין, אלא עצה טכנית כיצד יהיה מותר לבצור אפילו כדרך הבוצרים, כדי להקל על ציבור הצרכנים.

לכן מובן מדוע השמיט הרמב"ם את התוספתא הזאת מההלכה. שהרי אין כאן חידוש הלכתי שהתירו לבית הדין פעולה או מלאכה מסוימת, אלא יש כאן הבהרה שבית הדין הוא הוא נציג הציבור (הגר"ש ישראלי זצ"ל חוב' שמיטה לצרכן עמ' 23 הערה 40 ועי' חזו"א סי' יא ס"ק ז).

עולה לנו מכאן, שכל ההיתר של אוצר בית דין הוא בפעולות הקטיף והאיסוף של פירות השביעית. כמו כן מובן מתוך כך מדוע אין חובת ביעור בפירות הנמצאים באוצר בית הדין, שכן לכל אחד מותר להשאיר בביתו מזון ג' סעודות גם לאחר הביעור. ולכן, אוצר בית הדין, המחזיק כמות כזאת לכל אחד ואחד — פטור גם הוא מלבער את אותם הפירות. בכל אופן ברור שאין היתר לבי"ד במלאכות לצורך הפירות.

בימינו אוצר בי"ד מתנהל בצורה שונה מתקנת התוספתא. כיום, בית הדין מקבל את השדות לרשותו כבר מתחילת השנה. פעולה זו נעשית על מנת לתת לחקלאי אפשרות לקבל שכר על עבודתו בשדה. כן מקבל הוא כשליח בי"ד החזר על ההוצאות שהיו לו לצורך שמירה על היבול, וכן לצורך הפקת פירות בשביעית. דבר זה לא היה בזמן התוספתא, שהרי ההיתר אז היה רק לעניין הקצירה והבצירה ולא לפעולות הקודמות ללקיטה. אוצר בי"ד כיום אינו פועל בתור גוף המאגד את כל הצרכנים, שכל אחד מהם יכול לבצור לעצמו ג' סעודות, אלא בתור גוף ציבורי האחראי לכך שיהיו פירות שביעית לכל הציבור. לכן הוא דואג לכך שהחקלאי יעבוד. שהרי ללא הבטחת כיסוי הוצאות ושכר עבודה — החקלאים לא יהיו מוכנים לעבוד עבור הציבור. שינוי זה במהותו של אוצר ב"ד הוגדר על ידי הגר"ש ישראלי שליט"א (זצ"ל) (במאמר "השמיטה במהלך הדורות", בצאת השנה עמ' כא) כך:

> "יש כאן הכרח איפוא, להרחיב את הדין של שלוחי בי"ד הנזכר בתוספתא, גם על העיבודים, ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם. אעפ"י שיש כאן הערמה בולטת, וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה, ברור שגם כאן הפרצה דחוקה".

2. אוקמי פירא

נקודה נוספת שיש לדון בה להולכים בדרך ההיתר של אוצר בית דין, היא שאלת "אוקמי פירא" ו"אוקמי אילנא".

הגמרא (מו"ק ג ע"א) אומרת שישנן שתי פעולות של קישקוש (כעין עידור) בשביעית: האחת היא "לסתומי פילי" (לסתום בקעים שנעשו באילן) — ומותרת, והשניה היא לאברויי אילנא — ואסורה. משמע שהדיון הוא לגבי פעולות בעץ עצמו. וכן בגמרא (ע"ז נ ע"ב) נאמר שיש לחלק בין אוקמי אילנא המותר ואילו שאר הפעולות אסורות ולכן פטומי פירא גם כן אסור, שהרי אין בזה הצלת האילן והעמדתו. וכן נראה מלשון הרמב"ם (פ"א ה"י):

"ומפני מה התירו כל אלה? שאם לא ישקה — תעשה הארץ מלחה **וימות כל עץ** שבה".

אמנם החזו"א (סי' כא ס"ק יד) נדחק לפרש שעץ ללא פירות הרי הוא כמת, ברם, כפי שכתב החזו"א עצמו (סי' טז ס"ק ד ד"ה והנה) פשטות לשון הרמב"ם היא שתהא פגיעה בגוף העץ, אבל לעניין הפירות — הרי הם **הפקר** ואין לנו רשות וצורך לטפל בהם. מרן הרב קוק זצ"ל פסק לאסור פעולות לטובת פירות האילן, וכלשונו בשבת הארץ (פ"א ה"ה אות טז):

"אבל עבודה שהיא לצורך הפירות — לעולם אסורה, שמה שהוא לצורך הפירות הפקיעה תורה, שהפקירה את פירות שביעית לכל, וסלקה יד הבעלים מהם, ואפילו כשהם נאבדים אסור לעשות עבודה בשבילם".

הגרי"מ טוקצ'ינסקי (ספר השמיטה עמ' כד הע' 5) הקשה על כך מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה (פ"א מ"ב) בביאור מלאכת "מענשין" שהוזכרה שם. שם ביאר הרמב"ם שהעישון האסור הוא "שמענשין להבריח תולעים אוכלי **הפירות**". אולם כשזכינו למהדורה המתוקנת של פירוש המשנה (בההדרתו של הרב קאפח), ראינו שאכן הרמב"ם כותב שם:

"מענשין — לעשן תחתיהם באיזה עישון כדי שימותו התולעים האוכלים את **האילן** והנתלין בו".

ואף אם נדחה את הדיוקים מדברי הרמב"ם, ברור הוא ששאלה זו היא במחלוקת גדולה בין ראשונים ואחרונים (עי' "שבת הארץ" פ"א ה"ה אות טז והע' 86-88), ולכל דעה ישנן מובאות ואסמכתות הלכתיות.

בחקלאות המודרנית הבעיה חריפה בהרבה. ברוב הגידולים (פרט להדרים וכדו') אין אפשרות לקבל יבול סביר, גם אם תיעשנה כל הפעולות הדרושות לשמירתו מפני מזיקים ופגעים שונים. הכרח הוא לבצע פעולות רבות לצורך הצמחת הפירות, כגון: דישון מרובה, האבקה, חיגור, ריסוס הורמונאלי וכדו'. בשעת הדחק, יש שהרחיבו את היתר הצלת הפירות גם לפעולות הדרושות למניעת הפסד, שלא ייגרם הפסד כספי לחקלאי[3]. פעולות אלו אינן הצלה ישירה של הפרי הקיים על העץ, אלא הצלת

3. אך מה שמטו משמיה דהחזו"א שבהפסד 1/6 הוי אוקמי פירא אין הכוונה להפסד כספי אלא

הכנסה ומניעת נזק כלכלי. כיום, חקלאי המגדל פירות או ירקות בשמיטה לצורך שיווק דרך אוצר בי"ד — חייב, עפ"י רוב, להסתמך על השיטות המתירות "אוקמי פירא", דבר הנתון בספק הלכתי גדול.

למעשה, מכיוון ששביעית בזמן הזה מדרבנן ויש הרבה פוסקים שהקלו בשאלת אוקמי פירא בוודאי במסגרת אוצר ב"ד יש מקום גדול יותר להקל. (עיין חוות בנימין ח"ג סי צח עמ' תרכב).

3. ירקות משתילה קודם שביעית

ירקות שנזרעו קודם שביעית וצמחו בשביעית נחלקו הראשונים האם הם אסורים בדיני ספיחים אם לאו, מדברי הרמב"ם (פ"ד ה"ג) עולה שירקות שנלקטו בשביעית כלולים בגזרת ספיחים, הרמב"ן (ויקרא כה, ה) אומר שעל מנת שלא יחול איסור ספיחים צריך שיהא רוב הגידול בשישית אבל אם רוב הגידול בשביעית הרי שהזרוע אסור כספיחים, שיטת הר"ש (פ"ט מ"א ד"ה כל) היא שמספיק שתחילת הגידול תהיה בשישית כדי שלא ייאסרו הירקות משום ספיחים, ונחלקו המפרשים האם מספיקה השרשה כלשהי בשישית על מנת שלא ייחשבו ירקות אלו כספיחים או שיש צורך שיגיע לפחות לעונת המעשרות בשישית על מנת שלא יחשבו כספיחי שביעית (עי' "שבת הארץ" פ"ד ה"ג אות ב). הנוהגים לשווק באוצרות בית הדין נוהגים להקל באכילת ירקות שרק השרישו בשישית ועיקר צימוחם בשביעית. ולמרות שהרמב"ם והרבה ראשונים סוברים שיש איסור ספיחים בפירות שעיקר גידולם בשביעית.

4. יתרונות אוצר ב"ד

למרות האמור לעיל אוצר ב"ד נראה כאחד הדרכים העדיפות מבחינה הלכתית:

א. החקלאי שומר שביעית מפקיר את שדותיו, ועושה את כל הפעולות על פי הוראת בית דין.

ב. הפירות של החקלאים שומרי שביעית מגיעים ליעדם.

ג. כל יהודי יכול לקבל פירות הקדושים בקדושת שביעית, ולאכול את פירותיה הקדושים, דבר שללא אוצר ב"ד מעט יהודים היו יוצאים ללקוט פירות הקדושים בקדושת שביעית, וכידוע שיש דעות בדעת הרמב"ן (נוספות לספר המצוות, מצווה ח) שכל האוכל פירות שביעית מקיים

להפסד שישית מהפירות וכן אמר לנו הגר"נ קרליץ שליט"א ועי' שו"ת משיב דבר (ח"ב סי' נו) שבשמיטה אסור לעשות מלאכות וממילא בוודאי שנגרם כתוצאה מכך הפסד ממוני ואעפ"כ אסור. וע"ע שבת הארץ (פ"א הי"א אות א) — הערת עורך י. פ.

מצוות עשה (עיין שבת הארץ פ"ה ה"א אות א, פ"ו ה"א אות ב), ואפילו מי שלא סובר שזו מצוות עשה ממש, ברור שיש בכך יתרון של אכילת דברי קדושה המעלים את האדם בישראל.

ג. היתר המכירה

היתר המכירה מבוסס על מספר הנחות הלכתיות (ראה לעיל "היתר המכירה תשס"א"):

1. בזמן הזה שביעית מדרבנן.
2. יש קניין לגוי בארץ ישראל בזמן שהקרקע נמצאת ברשותו של הגוי, להפקיע אותה מקדושתה.
3. קניין הגוי בארץ ישראל בזמן הזה מתיר עבודה בשדות גויים.

כל השאלות הללו הן שאלות שיש בהן מחלוקות בין הראשונים ומחלוקות בין האחרונים. לא יכולה להיות בהם עוד הכרעה, שכן כבר נשתברו עליהם קולמוסי דיו וכבר תרו וחפשו בכל פינות הש"ס ראיות לכאן ולכאן בשאלות אלו. ולכן אין אפשרות לבא כיום ולומר הנני והכרעתי כדעה זו או כדעה אחרת. וכידוע, בהיתר המכירה תמכו חלק גדול מחכמי ישראל (כגון: הרב יצחק אלחנן מקובנא, הרב יהושע מקוטנא, הרב יוסף ענגל, האדר"ת, הרב קוק, הגרצ"פ פראנק, הרבנים הראשיים לדורותיהם ועוד). כל חכמי ישראל שדנו בהיתר המכירה דנו בייחוד לעניין העבודות בשדות בשנה השביעית. ברם לעניין הפירות שגדלו בקרקע שנמכרה לגוי — הרי כאן, לאחר שבוצעה המכירה והיא חלה מבחינה דינית — הפירות הם פירות של גויים לכל דיניהם. וכן אלה שהתנגדו לביצוע המכירה מחשש לאיסור "לא תחנם" — התנגדו לכך רק לכתחילה, שלא לגשת ולמכור. אבל כאשר המכירה כבר בוצעה — הרי היא תקפה[4].

ואף לדעות שהמכירה אינה מועילה כלל, השאלה היא, מה דין פירות שנעשו בהם איסורים בעבודתם ובשמירתם. בשאלה זו, של איסורי "שמור" ו"נעבד" נחלקו הראשונים והאחרונים: הרמב"ם (פ"ד הט"ו) הקל בדיני ירקות שנזרעו באיסור. הראב"ד לעומתו החמיר ופסק שהפירות אסורים באכילה אלא אם כן נזרעו במקום ששביעית אסורה בו רק מדרבנן. ועפ"י זה כתב הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"ד הט"ו אות ב/1) שבימינו, שהשביעית מדרבנן — גם הראב"ד יודה שאין העבירה על איסור הזריעה (וכ"ש מלאכות אחרות, שאיסורן מדרבנן) אוסרת

4. ולדעת המתירים את היתר המכירה — אין איסור, מכיוון שהמכירה היא קצובה לזמן, וכן המכירה נעשית לתועלת היישוב היהודי כדי שהיישוב יוכל להמשיך ולהתקיים בשביעית ולאחריה, ולכן אין איסור חניה באופן זה שהוא לתועלת לחניית היהודים.

את הפירות באכילה (עיין "שבת הארץ" פ"ד הט"ו הע' 17 ברורי שיטות נוספות המתירות פירות שנעשה בהם איסור). ולעניין ירקות — הרי בקרקע הגוי אין איסור ספיחין. וכמבואר ברמב"ם (פ"ד הכ"ט)[4]. מכאן שעיקר המחלוקת על היתר המכירה לא היתה אלא לעניין החקלאי העובד בקרקע בשביעית, אם עובר על איסור אם לאו. ולכן חקלאי יכול לסמוך על הדעות המקילות ומתירות את היתר המכירה, בייחוד אם יש לו הפסד גדול ביותר המהווה בעיה קיומית.

הקונה, לעומת זאת, אינו עובר איסור, ואין לו אלא שאלת חיזוק ידי עוברי עבירה ואחריות לחזק ידי שומרי שביעית. ואכן, על הקונה פירות בשביעית עפ"י היתר המכירה לקנות במקומות בהם ישנה הקפדה על כך שהמכירה בוצעה.

המתירים את המכירה נחלקו האם יש להתיר גם מלאכות דאורייתא כגון חרישה זריעה זמירה וקצירה, או שמלאכות אלו שאיסורם מדין תורה הן אסורות גם לאחר היתר המכירה. הרב קוק זצ"ל אסר מלאכות אלו ולא התיר לעשותם אלא על ידי נכרים, אולם יש שהתירו כל המלאכות על ידי ישראל. ומכיוון שהנחיות הרבנות הראשית היו שלא לעשות מלאכות משל תורה בשביעית אפילו לאחר המכירה — הרי שיש להשתדל ולקנות את תוצרת החקלאים המקפידים על כך שמלאכות האסורות מדין תורה יתבצעו על ידי גוי, כנדרש.

ד. מצע מנותק בחממה

1. דין בית בשביעית

בירושלמי (ערלה פ"א ה"ב) נאמר שבבית אין חיוב ערלה ויש חיוב בתרו"מ, ולעניין שביעית הרי זה ספק. ויסוד הספק הוא, מכיוון שבכל מקום שמופיע בו לשון "ארץ" — הרי זה כולל גם בית, ואילו לשון "שדה" — משמעותה להוציא בית מן הכלל. ובשביעית התורה השתמשה בלשון "**שדך** לא תזרע", וכמו כן כתבה התורה "ושבתה **הארץ**". וכבר העיר המשל"מ (שמו"י פ"א ה"א) על השמטת הרמב"ם את הדין של שביעית בבית. בפאת השלחן (סי' כ ס"ק נ) הכריע שכיוון ששביעית בזמן הזה היא — מדרבנן יש לנהוג לפי הכלל ההלכתי שספק דרבנן לקולא. החזו"א (שביעית סי' כב ס"ק א) העיר על כך שמכיוון שהשביעית כיום עיקרה מהתורה — יש מקום להחמיר.

5. ולעניין זריעת ישראל בשדה הגוי ראה בחוברת מדריך שמיטה לצרכן (פרק יב הע' 31), וראה שם לעניין שמור ונעבד במי שעובד ושומר עפ"י הוראת היתר.

המשנה למלך (הל' בכורות פ"ד ה"א) כתב במסקנת דבריו שספק דרבנן לקולא הוא אפילו במקום שיש לו עיקר מהתורה. ומה שמחמירים בדבר שיש לו עיקר מהתורה הוא רק לעניין חזקת שליח עושה שליחותו. ועיין במבוא לשבת הארץ (פרק ט) שהאריך לבאר שאין מקום להחמיר בתרו"מ ובשביעית בזה"ז יותר מכל ספק דרבנן אחר.

בשד"ח (מערכת ת כלל כג ד"ה מה וד"ה ואם, וכן במערכת א אות ה, יא) הביא ראשונים ואחרונים רבים בשאלה האם תרו"מ ושביעית בזה"ז נחשבים להיות דבר שעיקרו מהתורה או שיש לילך בספקותיו לקולא. והמהר"י קורקוס (שביעית פ"א הי"א) כתב:

> "ואם דעתו (של הראב"ד שהחמיר בנעבד) לומר שעיקר שביעית מן התורה — זו מנין לו?".

הגר"א (יו"ד שלא ס"ק ו, כח) כותב שבזמן הזה, כיוון שתרו"מ ושביעית בא"י מדרבנן — הרי שיש קניין לעכו"ם בא"י. אנו רואים שאין הגר"א מחמיר בתרו"מ ושביעית בזה"ז כדבר שיש לו עיקר מהתורה. (עיין עוד במאמרו של הרה"ג יעקב אריאל שליט"א "התורה והארץ" ח"ב עמ' 156).

לפי זה אפשר להסביר את דברי פאה"ש באחד משני האופנים:

א. שביעית בזה"ז אינה מוגדרת כדבר שעיקרו מהתורה.

ב. אף אם עיקרה מהתורה, בכל אופן ספק דרבנן לקולא.

לכן נראה שאין לדחות את שיטת פאת השלחן מהלכה בדיני שביעית מטעם זה, וכן פוסק להקל בבית בערוה"ש (סי' טז סעי' א). בספר תורת הארץ (פ"ו אות כה) כתב שבבית יש עשה של "ושבתה הארץ", ורק לעניין ה"לאו" בזה יש ספק בירושלמי אם יש לאו או לא, אבל העשה בוודאי קיים גם בבית וחייב על כך. סברא זו הובאה גם על ידי מרן הרב קוק זצ"ל בשבת הארץ (קונ"א סי' ג). ברור שאם שביעית בזמן הזה מדרבנן גם העשה הוא מדרבנן. אולם הוא (שבה"א, קונ"א סי' א אות א) כתב שמדברי הירושלמי (כלאים פ"ח ה"א) שכל העובד בשביעית עובר על הלאו והעשה, מוכח מכאן שהלאו והעשה מחוברים זה עם זה, וכאשר יש את הלאו יש את העשה, אבל אין העשה עומד בפני עצמו, וכן הוכיח הרב פרנק (הר צבי סי' לז) מדברי הנוב"י (תנינא, סי' לא). לפי הסבר זה אין בבית גם את העשה של "ושבתה הארץ". למעשה נראה, שלכתחילה יש לחוש לדעות שיש איסור דרבנן בגידול בבית בשביעית. ואין להקל אלא בעציץ שאינו נקוב.

2. עציץ שאינו נקוב

הדיון עד כה היה בדין מלאכות שביעית בקרקע הבית. אולם יש לדון להקל בעציץ שאינו נקוב, דהיינו שאינו יונק מהקרקע וכן נופו אינו יונק מהקרקע. אמנם אנו גוזרים בעציץ שאינו נקוב אטו נקוב, אולם כל זה לעניין תרו"מ

וכלאים, אבל לא לעניין שביעית. לכן יש מקום לומר שרק בדינים אלו, הנוהגים כל שנה — חכמים גזרו שאינו נקוב אטו נקוב, אבל בדינים שאינם נוהגים אלא אחת למספר שנים — לא גזרו חכמים עציץ שאינו נקוב אטו נקוב. וכן כתב במנחת שלמה (סי׳ מא אות ד) שיש סברא לחלק בין עציץ נקוב לשאינו נקוב בדיני שביעית. גם מדברי הרדב״ז (פ״א ה״ו) המפרש שבעציץ נקוב מותר לבדוק את הזרעים, משמע שבעציץ שאינו נקוב ברור שמותר. וכבר הכריע כן להלכה כדבר פשוט בשאלת שלמה (ורטהיימער, ח״א סי׳ נט)[5]. ונראה שיש להוסיף סברא נוספת, על פי דברי הגמרא (גיטין סה ע״א) הנוקטת להקל לפדות מע״ש מדרבנן ע״י בנו ובתו הקטנים. והגמרא אומרת שקולא זו שייכת רק בתרו״מ מהגדל בעציץ שאינו נקוב. והקשה הריטב״א, מדוע הגמ׳ לא העמידה בתרו״מ מאילנות וירקות? ומתוך כך כתב לחלק בין תרו״מ באילנות וירקות, שעיקרם מהתורה, לבין עציץ שאינו נקוב, שאין עיקרו מהתורה כלל (עי׳ שד״ח מערכת א כלל קכד אות ה). על פי יסוד זה נראה שבעציץ שאינו נקוב, שאין עיקרו מהתורה — יש לכו״ע לילך לקולא בספקו של הירושלמי בדין בית. שהרי טענת החזו״א שהובאה לעיל הייתה שעיקר שביעית מהתורה לכן יש להחמיר, אבל בעציץ שאינו נקוב, שאין עיקרו מהתורה — בוודאי שיש להקל.

העולה שאפשר להקל במלאכות שביעית בעציץ שאינו נקוב העומד בבית, וכפי שכתב החזו״א (שביעית סי׳ כב ס״ק א).

3. חממות

על יסוד זה העלו שאפשר לגדל בתוך עציצים המנותקים מהקרקע בחממות. אמנם יש שפקפקו על כך, מפני שזוהי דרך גידול רגילה ומקובלת ויש גידולים מסוימים שהחממה מועילה להם לצמיחת היבול. ולדעתם, כיוון שכך היא דרך גידולם — הרי שהחממה בשבילם היא ״שדה״. מכוח שאלה זו, יש שהזקיקו שהעציצים בחממה יימכרו לגויים. ובוודאי שאין בזה איסור של ״לא תחנם״ שהרי המכירה היא רק של דברים מיטלטלים ולא של הקרקע עצמה. לעומתם יש הסוברים שכיוון שיש כיסוי לחממה — הרי שאין למקום זה שם של ״שדה״. ולמרות שהדרך לגדל שם, התורה לא אסרה גידול במקום מכוסה, שאינו אלא בית. ועוד, שהתועלת בחממה היא רק מצד אחד, בגלל החום שבחממה, אבל מאידך גיסא החממה גם מזיקה לגידול, בכך שהיא מונעת את אפשרות כניסת הגשם והטללים, ודבר זה מאלץ את החקלאי לתת טיפולים רבים באופן מלאכותי.

6. וע״ע מאמר הגרח״ז גרוסברג (התורה והמדינה ח״ט עמ׳ שמ); בצאת השנה (עמ׳ מח סי׳ ב סעי׳ ב); מכתב הגרש״ז אויערבך (״הליכות שדה״ 72 עמ׳ 15).

סיכום

ראינו שאין כמעט שיטה הלכתית של אספקת תוצרת בשביעית שאין בה ספקות והרהורים הלכתיים. על כן בוודאי שעלינו לכבד ולנהוג כבוד זה בזה, לא לפסול איש את שיטת רעהו, אלא אדרבא לעזור לליבון הלכתי להקל כל אחד על חברו, שהרי כולם עושים על פי הוראות חכמים. בכו"א נביא כאן את סיכום הדברים:

מקור הפירות	חזוק יהודים	קדושה	ספקות הלכתיים	
			חקלאי	צרכן
ירקות לקיטת שישית	יש	אין	אין	אין
אוצר ב"ד פירות	יש	יש	אין	יש
אוצר ב"ד ירקות	יש	יש	מעט	יש
חממות מצע מנותק	יש	אין	אין	מעט
דרום הערבה+מכירה	יש	אין	מעט	יש
היתר מכירה פירות	יש	אין	אין	יש
היתר מכירה ירקות	יש	אין	יש	יש הרבה
יבוא	אין	אין	מעט	אין
נכרי הארץ	אין, חיזוק שונאים	אין	מעט	אין

יהי רצון שנזכה שהשנה השביעית תביא ליתר אחדות בעם ישראל.